

פרשת אתם ראיתם – חוקי הקרבת הקרבנות החגיגיים שבעקבות התגלות ה' בהר סיני

תמצית: במאמר זה נטען כי פרשת 'אתם ראיתם' מתייחסת לקרבנות היחידים הקרבים בעקבות מעמד הר סיני, וקובעת להם חוקים. חוקים אלו אינם חלים לדורות ואף אינם קובעים את אופי הקרבת הקרבנות הציבורית שבברית משפטים. חוקי הקרבנות הקבועים הם שנאמרו עקב להקמת המשכן בספר ויקרא.

בשמות פרק כ, לאחר שאמר ה' את עשרת הדברים על הר סיני, נאמר:

(יט) ויאמר ה' אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם:

(כ) לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם:

(כא) מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליי את עלתיך ואת שלמיך את צאנך ואת בקרך בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך:

(כב) ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית כי חרפך הנפת עליה ותחללה:

(כג) ולא תעלה במעלת על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו:

תקופת חלות פרשת 'אתם ראיתם' וחוקי הקרבה במשכן

על פניו פרשה זו קובעת את חוקי העבודה והקרבת הקרבנות, ולפיה אסור לעשות דמות של כסף וזהב, ומותר לעשות מזבח אדמה, ומזבח אבנים שאיננו גזית. לגבי מקום המזבח נאמר 'בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך', שעולה ממנו ההוראה שניתן להקים את המזבח בכל מקום, וה' מגיע לאותו מקום ומברך את ישראל.

אולם השאלה היא מהי תקופת החלות של חוקי הקרבה אלו? שכן מיד אחרי ברית משפטים נצטוו ישראל 'ויקחו לי תרומה' לעשיית המשכן כולו, ומכאן שאין מקום לעשיית מזבח לבד. יתר על כן, בפרשת אחרי נאסרה הקרבת קרבנות מחוץ לאהל מועד במחנה ושלא במחנה, כשאיסור זה רצוף להקמת המשכן. למרות שבפועל נבדלו הציוויים במעט פחות משנה¹,

¹ ציווי זה נאמר אחרי עשרת הדברות שנאמרו בחודש השלישי (שמות יט א), ע"פ חז"ל (שבת פח א) נאמרו בו' או ז' לחודש השלישי, ומצד הכתוב אפשר לאחר אותו מעט לתאריך אחר בחודש השלישי לצאת בני ישראל מצרים.

הפרש הזמן הגדול נובע בחלקו מחטא העגל, ולולי כן היה מתקיים המשכן מיד ועמו חוקי הקרבנות שבמשכן. אם כן, חוקי הקרבה אלו היו אמורים להיות תקפים רק זמן קצר מאד, מה שמקשה על ראייתם כחוקי הקרבה כלליים.

יתכן גם שחוקי הקרבה אלו נועדו להיות חוקי ההקרבה לכל זמן שבו אין משכן או מקדש, ובכלל זה הזמן הקצר שעד להקמת המשכן. כך כנראה הבין הרמב"ם בספר המצוות עשה כ. אולם גם בכך יש קושי, היות שחוקי הקרבה אלו נראים כנגזרים ממעמד הר סיני, ולעומתם, היות המשכן נראית כנגזרת מברית משפטים. כך שגם אם יש זמן כלשהו שחוקי הקרבה אלו נוגעים בו לאלתר, עדיין מדובר במסקנות שונות מתוך מעמד הר סיני וברית משפטים.

קשיים בפרשה

בנוסף, יש להעיר על קשיים הקיימים בתוכן הפרשה בלי קשר למסגרתה כמגיעה אחרי מעמד הר סיני -

- א. 'אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם' מופיע כנימוק למצוות שבהמשך. ויש להבין שנימוק זה מסביר רק את הציווי 'לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב' שכן דברתי עמכם מהשמים ואינני מאופיין ע"י אלהי כסף וזהב. אולם לא ברור האם ובמה זהו הסבר מתאים למזבח אדמה ולכל המקום אשר אזכיר, ניתן כמובן לחשוב על רעיונות, אולם דומה שהדבר מאולץ קצת.
- ב. המעבר מהאיסור הנאמר בלשון רבים - 'לא תעשון' למצוה הנאמרת בלשון יחיד 'תעשה לי', צריכה הסבר.
- ג. מהי משמעות 'לא תעלה במעלות על מזבחי'.

חתימה מעין פתיחת מעמד הר סיני

נראה שיש לבאר את הפרשה כממשיכה את הפרשה הקודמת למעמד הר סיני, שכן פרשיות אלו משתמשות בלשונות מקבילים.

'אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם' חותם את דברי הפתיחה למתן תורה 'אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים'..²

החתימה המקבילה לפתיחה מכוונת לסברה שלא מדובר בקביעת חוקי הקרבת הקרבנות כלקח כללי הנלמד ממעמד הר סיני ועשרת הדברים, אלא בדברים שהם עצמם חתימת המעמד.

המשכן הוקם בראשון לחודש הראשון (שמות מ ב), ומצוות ספר ויקרא רציפות להקמת המשכן, ולפיכך זמנם באותו זמן. התאריך האחרון האפשרי למצוות אלו הינו כ' לחודש השני בו עזבו ישראל את חורב (במדבר י יא). מצוות הקרבנות נאמרו באהל מועד (ויקרא א א) ובהר סיני (ויקרא ז לח).
² 'לא תעלה במעלות' מתכתב עם 'עלות בהר' שקדם למתן תורה.

עבודת הקרבנות כהמשך למעמד הר סיני

נראה שכשם שדברי הפתיחה למעמד הר סיני עוסקים במעמד העם ביחס להתגלות ה' במעמד עצמו, ולכן ה' מצוה אותם שלא לעלות בהר ולא להתקרב אליו וחוזר ומזהיר גם את הכהנים לבל יהרסו אל ה', כך דברי הסיום מתייחסים לנקודה זו עצמה, ומגדירים את אופן העבודה לה' במעמד הר סיני כשפרטי העבודה הינם פרטי העבודה המתייחסת למה שראו ישראל בהתגלות ה' על הר סיני.

העבודה לה' במעמד הר סיני, כיצד? כפי שנראה בתורה ובנביאים במקומות רבים³, בתגובה להתגלות ה' יש לעבדו במקום ההתגלות, בדרך כלל בעבודה המקובלת במקרא שהיא עבודת הקרבנות, ולעתים גם בקריאת שם ה' על המקום. ודאי שזו התגובה המתבקשת כאשר עבודתם של ישראל על הר סיני נקבעה כבר ביחס להתגלות הקודמת של ה' בסנה, עוד טרם יצאו ממצרים נאמר למשה 'בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה'⁴ וממילא עבודת ה' שבהר סיני מהווה תגובה כפולה: תגובה להתגלות הסנה, ותגובה להתגלות בסיני.

היות שהתגלות ה' על הר סיני היתה לעיני כל ישראל ודאי שישראל אמורים להגיב בעבודה לה', מלבד תגובתם לעבודה הם גם אמורים לקרוא בשם ה' כפירוש להתגלות זו.

דברי ה' הם אפוא מצוות הנוגעות להקרבת הקרבנות כעת.

וכך נאמר - אסורה בהקרבת קרבנות זו עשיית אלהי כסף וזהב, לא רק כפסל ליחיד אלא גם כדמות לציבור - לא תעשון. אולם כל יחיד מצווה⁵ להקריב במזבח אדמה - תעשה לי. בכל מקום, וכן, אפשר לבנות מזבח אבנים אולם אין לעלות על המזבח במעלות משום גילוי ערוה.

משמען של הוראות אלו הוא שכל אחד מבני ישראל החפץ לעבוד את ה' על הר סיני כעת יכול לעבדו ובלבד שיבנה מזבח לה' כפי כללים אלו.

³ אצל אברהם נאמר (בראשית יב ז) 'ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו' וכך נוהגים יצחק (בראשית כו כד-כה) ויעקב (בראשית כח יח, ובראשית לה ז ויד). מנהג זה ממשיך גם בנביאים כשגדעון בונה מזבח במקום התגלות המלאך (שופטים ו כד) וכן דוד בונה מזבח במקום שהמלאך עוצר לפני ירושלים (שמואל ב כד כה). עוד על כך במאמר 'מקומות קדושים בזמן איסור הבמות'.

⁴ אם 'בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה' איננו האות שנתן ה' למשה (כדברי רשב"ם וראב"ע בשמות ג, ובאופן נוח יותר לדרך ראב"ע ש'וזה לך האות' הינו האות כי אהיה עמך), הרי שמתבקש שבתגובה להתגלות ה' יעבדו משה אותו בקרבן או יבנה מזבח על אתר, ועל כך ה' אומר למשה 'כי אהיה עמך' ואינו עוזב אותך אלא הולך עמך למצרים, לכן, רק בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה שכן בשו"ב משליחותך תתמלא התגלות זו.

דבר דומה יש אצל יעקב, שה' מתגלה אליו בבית אל ומבטיח לו שילוה אותו בדרכו, יעקב אמנם מגיב ביציקת שמן על המציבה כדי לקבוע את המקום כבית אלהים. אבל את המזבח העיקרי עושה רק בשו"ב (בראשית לה ז) כשמסרת ההתגלות הושלמה.

⁵ לא ברור לי אם היה כל אחד ואחד מחויב בהקרבה זו, או שהתאפשרה הקרבת קרבנות לחפצים בה. ומי שרצה יכל להסתפק בהקרבת הקרבנות הציבורית שבסוף משפטים 'הוציאה ידי חובה' את כולם.

בכל המקום אשר אזכיר את שמי

ההוראה 'בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך' משמעה שאין צורך לעלות לפסגת ההר בסמוך למקום האש, שכאמור בסוף פרשת משפטים המשיכה להיראות על ההר, ההקרבה תיעשה במזבח מאדמה או מאבנים. בכך מאשר ה' לכל אחד מישראל להקריב קרבנות ולעבוד את ה' בתגובה למתן תורה.

במשפט 'בכל המקום אשר אזכיר את שמי' קיים קושי, שכן אם ה' יזכיר את שמו הרי ממילא שה' יבא לשם ויברך את ישראל? מפרשי הפשט פירשו שהכוונה שתזכיר אתה את שם ה' ⁶, ויש שהוסיפו לכך דברי דרש להטעים את הענין. אולם נראה שיש לפרש את הדברים בהתאם להקשר הענייני שלהם.

אם אכן התורה באה לאשר את עבודתו של כל יחיד ויחיד על הר סיני, ובכל מקום סביבות ההר ולא רק בראשו, וכפי שנתבאר. הרי שבכל המקום אשר אזכיר את שמי יכול להתפרש על כל המקומות שה' כבר הזכיר בהם את שמו, כשקול ה' נשמע בהם בשעת מעמד הר סיני, מקומות אלו הם שה' ימשיך להזכיר בהם את שמו כשיקריבו לו קרבנות בהם, ויגיב בברכה לקרבנות שיקריבו ישראל.

גם לכך אפשר להוסיף דברי דרש שמשמעם שקריאת שם ה' שהתחילה בשעת מעמד הר סיני כשה' הזכיר את שמו על המקום הזה תמשיך בפיהם של ישראל הקוראים בשם ה', אולם משמעם של דברי דרש אלו היא שהזכרת שם ה' שע"י ה' ממשיכה ע"י ישראל הקוראים בשם ה', ולא שהיא מתחילה על ידם.

בכך 'כל מקום' מטבעו מוגבל סביבות ההר, במקום שישראל נמצאים וטבעי שירצו להקריב קרבנות. אין מדובר על חוק כללי להקרבת קרבנות בכל מקום ⁷, אלא ל'כל מקום' בהקשר הנוכחי שלו - סביבות הר סיני.

היות שמדובר בהקרבת קרבנות כתגובה להתגלות ה' על הר סיני. יש להבין את הציווי 'לא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו' כמתייחס למזבחות אלו, וקובע, שאין לעלות עליהם כלל משום גילוי ערוה.

⁶ וכן תרגם בפשיטתא. לא ברור אם היה לפניו הנוסח 'תזכיר' או שזה פירוש. [מהמקבילה לדברים יב שבהערה הבאה, יש לראות שהיתר הבמות 'יושב' על כך שה' הוא המזכיר את שמו]. (י' אבישור בעולם התנ"ך צידד שהחילוף נובע מהדמיון בצורת האות א בכתב העברי).

⁷ כפי שפירש הרמב"ם בספר המצוות עשה כ.

על הבנה זו יש להעיר מהקשרה. שבדברים יב התורה מגדירה את ההקרבה בבמות כהקרבה 'בכל מקום אשר תראה' ואילו כאן ההיתר הוא 'בכל המקום אשר אזכיר את שמי'. בחירת המקום שנאסרה היא זו שנעשית על ידי האדם עצמו במקום שהוא רואה, ואילו ההיתר שכאן הינו בכך שה' הוא הבוחר במקום. יתכן שיש הבדל בין המבט על הקרבה בבמות כשזו אסורה, ובכלל זה המבט על הקרבת העבר בבמות שהיא מכילה רכיב של 'בכל מקום אשר תראה'. לעומת המבט על הקרבה בבמות כשהיא מותרת שהיתרה נובע מכך שה' קורא את שמו על המקום.

מזבחות אלו אינם אמורים להיות מזבחות גדולים ומורכבים, אלא מזבחות ביתיים, שהעלייה עליהם אינה נצרכת בשביל העבודה, כך שהסיבה העיקרית לעלות על המזבחות היא כהתקרבות לה', פרקטיקה כזו מצינו אצל נביאי הבעל במלכים א יח וַיִּפְסְחוּ עַל הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה, יתכן שזו נועדה לבקש התגלות מקומית, ואם כן, ציווי זה נועד להשאיר את האמירה 'אבוא אליך וברכתיך' בגבולות של ברכת ה' ולמנוע ציפייה להתגלות של ה' על המזבח. יתכן שהמשמעות של פסיחה על המזבח היא אחרת, מכל מקום פרקטיקה זו מקושרת בתורה לגילוי ערוה וממילא נאסרת 'אשר לא תגלה ערותך עליו'.

לעומתם, למזבחות הקבועים הגדולים נצרכת העלייה כדי לאפשר את עבודת הקרבנות. וכפי שמאשרת ההלכה⁸.

הקרבת קרבנות הציבור בברית משפטים

פרשה זו מתארת את הקרבת הקרבנות הפרטית שבעקבות מעמד הר סיני, אולם מלבדה התרחשה גם הקרבת הקרבנות ציבורית בבניית המצבות והמזבח שאגב כריתת הברית שבסוף פרשת משפטים. כשהקרבת הקרבנות הציבורית התאפיינה במספר הבדלים מהקרבת הקרבנות הפרטית. א. משה הוא שבנה את המזבח ולא ישראל. ב. נעשה רק מזבח אבנים. ג. למזבח צורפו מצבות. ד. המקריבים היו נערי בני ישראל בשליחות משה. כל זה בשונה מהמזבחות הפרטיים א. שנעשו ע"י כל אחד ואחד. ב. חלקם עשו מזבחות אדמה וחלקם מזבח אבנים. ג. לא נעשו מציבות. ד. הקריבו בעצמם ולא בשליחות.

מעתה ברור ההבדל במסקנות הנובעות ממעמד הר סיני ומברית משפטים: חוקי ההקרבה שבמעמד הר סיני הם חוקי ההקרבה להקרבה המגיעה כתגובה להתגלות סיני, והם נגזרים ממעמד הר סיני. אולם מברית משפטים, והתמשכות הופעת ה' על הר סיני, נגזרת הקרבת קרבנות קבועה, המתבטאת בציווי המשכן והקרבת קרבנות בו.

⁸ רק שההלכה דורשת שעלייה זו תתבצע רק על גבי כבש, ולא על גבי מדרגות כדרש ללשון 'מעלות'.